

МАТНДА КОГЕЗИЯ ХОДИСАСИ

Шодикулова Азиза Зикиряевна,
Самарканд Давлат Тиббиёт Институти, ассисент
azizashodikulova87@gmail.com

Матн ҳодисаси тадқиқи билан шугулланган тадқиқотчилар ушбу ҳодисани турли нуқтаи назардан таърифлашга ҳаракат қилишган. Машхур рус услубшуноси И. Р.Гальперин матнни “Тугаллик хусусиятига эга ёзма ҳужжат куринишида воқеланган ҳамда ушбу ҳужжат турига мос равишда адабий ишлов берилган нутқий фаолият маҳсули бўлган асар” деб ҳисоблайди. Шунингдек, ушбу асар “лексик, граматик, мантикий, стилистик алоқалар замирида боғланган сарлавҳа ва алоҳида бирликлардан иборат бўлади “ (Гальперин 1981:18).

Фикримизча, матнни “адабий жиҳатдан қайта ишланган ёзма асар” сифатида қараш анъанаси ўзини охиригача оқламаган гоёлар қаторига киради ва бунинг сабаби қуйидаги ҳолатлар билан изоҳланади:

1) коммуникатив фаолиятнинг ёзма шакли оғзаки нутқ шаклига нисбатан иккиламчидир ва матннинг ёзма маҳсулот деб қаралиши уни нутқий фаолият қамровидан узоқлаштиради;

2) ушбу талқин халқ оғзаки ижоди маҳсули бўлган эртак, эпос, достон, мақол, матал кабиларни матн доирасига киритишга ҳалақит беради;

3) матнга “адабий ишлов берилган асар ” сифатининг берилиши оқибатида шахсий ва расмий ёзишмалар, ишбилармонлик ҳужжатлари каби нутқий тузилмалар бу категориядан четда қолдирилади.

Демак, нафақат ёзма нутқий фаолият, балки оғзаки мулоқот жараёнида яратиладиган маҳсулотни ҳам матн мақомида таҳлил қилишни таклиф қилишган тадқиқотчиларни ҳақлигига гумон йўқ (Дресслер 1978:114).

Психолингвист А.А.Леонтьев, боғлиқликни лингвистик тушунча сифатида талқин қилаётиб, ушбу тушунчанинг қуйидаги белгиларини санаб ўтади:

а)грамматик белгилар:синтактик параллелизм ва синтактик тежамкорлик таъсирида юзага келадиган қисқаришлар;

б) синсемантизм;

в) тема-рема тузилмаларининг жойлашуви;

г) контекстда интонацион вариантларнинг юзага келиши;

д) қисмларнинг семиотик муносабати;

е) гаплар муносабатининг симметрик тус олиши (Леонтьев 1973:42).

Кўринадикки, матн тузилиши, унинг қисмлари боғлиқлигини урганишга турлича ёндашиш мумкин. Аммо булардан энг асосийлари матн яхлитлиги

таъминланишини грамматик ҳамда мазмун мохияти нуқтаи назаридан тавсифлашди. Тилшуносликда бу икки ёндашувни когезия ва когерентлик терминлар воситасида аташ анъанаси мавжуд.

Луғатларда ушбу терминларнинг фарқли тамонлари қайд этилади. Когезия латин тилидаги *cohaesus* “боғланган” сўзидан олинган бўлиб, матн қисмларининг сиртки тузилишидаги ўзаро боғланишига ишора қилади. Когезия эса латин тилидаги *cohaerens* “ўзаро боғлиқда бўлган” сифатдошидан ясалган бўлиб, бир пайтнинг ўзида бир нечта жараёнлар келиши асосида юзага келадиган боғлиқни атайди (Жерибило 2008:152 ; Crystal 2008:85).

Мазкур терминлар истъемолга киритилишида Лондон систем-функциол тилшунослик мактабининг вакиллари М. Холлидей ва Р. Хасанларнинг хизмати алоҳида. Уларнинг 1976-йилда нашр қилинган *Cohesion in English* номли китоби матншуносликда янги давр бошланишига тўртки берди. Муаллифлар когезия ходисаси кўпроқ мантикий асосга эга эканлигини таъкидлаётиб, ушбу тушунча матн қисмларининг вазифавий боғланишга эга бўлишидан хабар беришини қайд этадилар. Когезия тушунчаси эса, матннинг грамматик тахлилига таалуқли ва қисмларни ўзаро боғланишини таъминловчи лисоний воситалар мажмуасини тавсифлашга хизмат қилади (қаранг: Crystal 2008: 85). Бироқ бундай тавсиф когезияни аниқлаш учун маъно муносаблари муҳим эмас деган фикрни туғдирмаслиги керак. Зотан, Холлидей ва Хасанларнинг таърифича, когезия “матнда мавжуд бўлган ва унга матнлик мақомини берадиган маъноларнинг муносабатини ифодалайди ҳамда “когезия дискурсдаги бирон бир унсурни тавсифлаш шу матндаги бошқа бир унсур билан боғлиқлигини кўрсатади (Halliday, Hasan 1976:4).

Адабиётлар:

1. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования - М.:Наука, 1981.
2. Николаева Т. М. Лингвистика текста. Современное состояние и перспектива // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. VIII - М. Прогресс, 1978.
3. Дресслер В. Синтаксис текста // Новое в зарубежной лингвистике. вып. XIII-м.: Прогресс, 1978.
4. Khashimova, D., Niyazova, N., Nasirova, U., Israilova, D., Khikmatov, N., & Fayziev, S. (2021). The role of electronic literature in the formation of speech skills and abilities of learners and students in teaching Russian language with the Uzbek language of learning (on the example of electronic multimedia textbook in Russian language). *Journal of Language and Linguistic Studies*, 17(1), 445-461. <https://orcid.org/0000-0002-6276-5178>.

5. Карабан В. И. Аспекты связанности поверхностный уктуры английского текста: Автореф дисс... канд.филол.наук-Киев, 1978-28с.
6. Леонтьев А.А. Признаки связанности и цельности текста //Лингвистика текста. –М., 1976 - С. 34-47.
7. Cristal D. A Dictionary of Linguistics and Phonetics. - L.: Blackwell, 2008.-529.p.
8. Niyazova, N., Pulatova, U., & Talipova, D. (2020). The Progressive Development of Uzbekistan on Influence of Pedagogical Staff. Journal of Advanced Research in Dynamical and Control Systems, 12(S2), 328-332. <https://orcid.org/0000-0002-6276-5178>
9. Normurodova N.S.(2020)," The Collapse of the Novel Genre and The Advent of Modernism in 20th century European Literature", International Journal of Psychosocial Rehabilitation' Vol 24' Issue 08' 2020, ISSN:1475-7192.
10. Сафарова У.А.(2015), "К вопросу о сущности феномена контаминации в современной лингвистике" Илмий Ахборотнома, №4 (92), 58-61 с.
11. Safarova U.A. (2020), "The linguistic and stylistic essence of phraseological contaminatio", «Journal of Critical Reviews» (ISSN- 2394-5125 Vol 7, Issue 12, 2020)
12. Жерибило Т. В. Словарь лингвистических терминов. - Назрань: Пилиграм, 2008. - 485 с.
13. Хошимова Д., Ниязова Н., Ардатова Е.В. Академическая Публицистика // Академическая Публицистика Учредители: Общество с ограниченной ответственностью "Аэтерна". – С.140-146. <https://orcid.org/0000-0002-6276-5178>
14. Halliday M.A.K., Hasan R. Cohesion in English. - L.:Longman, 1976.
15. Sherbekova Y.Z. (2021) " The role and importance of creativity in teaching and learning English as a second language" Academicia Globe Inderscience research, ISSN2776-1010, Impact Factor: 7.425, Volume 2 issue (pp 395-400)
16. Shodikulova A.Z., "Asian journal of multidimensional research" India (AJMRI) Vol.9 Issue 5, Impact factor 6.8, May www.asianjournals.com., 2020, (pp 151-152)